

rii mesjanizmu w judaizmie. Następnie chronologicznie w IX. rozdziałach zamieszczono artykuły i fragmenty większych prac dotyczących niektórych aspektów mesjanizmu od okresu Drugiej Świątyni, poprzez średniowiecze, sabbataizm i chasydyzm do dzisiejszych ugrupowań mesjańskich w Izraelu i diasporze.

Rozdz. I: R. J. Zwi Werblowsky, *Messianism in Jewish History*, s. 35—52; E. Schweid, *Jewish Messianism: Metamorphoses of an Idea*, s. 53—70.

Rozdz. II: M. Smith, *Messiahs: Robbers, Jurists, Prophets, and Magicians*, s. 73—82; R. A. Horsley, *Popular Messianic Movements around the Time of Jesus*, s. 83—110.

Rozdz. III: I. Friedlaender, *Shiitic Influences in Jewish Sectarianism*, s. 113—161; S. W. Baron, *Messianic and Sectarian Movements*, s. 162—186.

Rozdz. IV: S. D. Goitein, *A Report on Messianic Troubles in Baghdad in 1120—21*, s. 189—201; G. D. Cohen, *Messianic Postures of Ashkenazim and Sephardim*, s. 202—233; S. W. Baron, *Reappearance of Pseudo-Messiahs*, s. 234—249; A. Berger, *The Messianic Self-Consciousness of Abraham Abulafia: A Tentative Evaluation*, s. 250—255.

Rozdz. V: *Acute Apocalyptic Messianism*, s. 259—286.

Rozdz. VI: G. Scholem, *Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah*, s. 289—334; W. D. Davies, *From Schweitzer to Scholem: Reflections on Sabbatai Svi*, s. 335—374.

Rozdz. VII: B. Dinur, *The Messianic-Prophetic Role of the Baal Shem Tov*, s. 377—388; A. Green, *Nahman of Bratslav's Messianic Strivings*, s. 389—432; A. Morgenstern, *Messianic Concepts and Settlement in the Land of Israel*, s. 433—455; B. Eraqi Klorman, *The Messiah Shukr Kuhayl II (1868—75) and his Tithe (Ma'aser): Ideology and Practice as a Means to Hasten Redemption*, s. 456—472.

Rozdz. VIII: J. Katz, *Israel and the Messiah*, s. 475—491; U. Tal, *Foundations of a Political Messianic Trend in Israel*, s. 492—503; M. Kellner, *Messianic Postures in Israel Today*, s. 504—518.

Rozdz. IX: D. Biale, *Gershom Scholem on Jewish Messianism*, s. 521—550;

Niniejszy wybór jest kompendium wiedzy o mesjanizmie w judaizmie i stanowić może ważne źródło informacji dla naukowców i studentów zainteresowanych tą problematyką.

Kraków

MICHAŁ GALAS

YEHUDA LIEBES, *Studies in the Zohar*, translated from the Hebrew by A. Schwartz, S. Nakache, P. Peli, State University of New York Press, Albany NY, 1993, s. VIII, 262; bibliografia. (SUNY Series in Judaica: Hermeneutics, Mysticism and Religion)

YEHUDA LIEBES, *Studies in Jewish Myth and Jewish Messianism*, translated from the Hebrew by B. Stein, State University of New York Press, Albany NY, 1993, s. VIII, 226; bibliografia. (SUNY Series in Judaica: Hermeneutics, Mysticism and Religion)

Prace Y. Liebesa, profesora Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, ucznia Gershoma Scholema i obecnie jednego z najwybitniejszych badaczy mistycyzmu żydowskiego, były do tej pory znane jedynie wąskiemu gronu odbiorców, ponieważ ogromna ich większość ukazywała się tylko po hebrajsku. Dlatego z tym większym uznaniem należy traktować inicjatywę „SUNY Press”, wydania dwóch książek z wyborem artykułów Y. Liebesa opublikowanych w ostatnich latach.

Pierwsza książka *Studies in the Zohar* koncentruje się na różnych aspektach dotyczących księgi Zohar, głównego dzieła literatury mistycznej w Kabale. W skład książki weszły trzy artykuły:

The Messiah of the Zohar: On R. Simeon bar Yohai a Messianic Figure (s. 1—84, przyp. s. 163—194). Artykuł koncentruje się na osobie „głównego bohatera” Zoharu, rabim Szymonie bar Jochaj i mesjańskim charakterze jego postaci oraz idei *tikkun* (odkupienia). Powyższa analiza odnosi się głównie do dwóch części Zoharu: „Idra Rabba” (Zgromadzenie większe) i „Idra Zuta” (Zgromadzenie mniejsze).

Drugi artykuł *How the Zohar was written* (s. 85—138, przyp. s. 194—227), dotyczy ciągle żywej dyskusji o autorstwo Zoharu. Liebes dowodzi, że Zohar nie mógł być napisany przez jedną osobę np. przez Mojżesza baal Szem Towa z Leonu, lecz jego autorstwo należy przypisać raczej kręgowi mistyków.

Ostatni artykuł nosi tytuł *Christian Influences on the Zohar* (s. 139—161, przyp. s. 228—244). Jedną z cech Zoharu jest, zdaniem Liebesa, jego zdolność do przyswajania różnorodnych idei, w tym także niektórych aspektów doktryny chrześcijańskiej. Wyróżnia on w Zoharze idee Trójcy, Syna Bożego oraz śledzi w nim aluzje do postaci Jezusa.

Druga prezentowana książka Y. Liebesa *Studies in Jewish Myth and Jewish Messianism* jest kolekcją artykułów dotyczących problematyki mitu i mesjanizmu w judaizmie.

Dwa pierwsze artykuły: *De Natura Dei: On the Development of the Jewish Myth* (s. 1—64, przyp. s. 151—169) oraz *The Kabbalistic Myth as Told by Orpheus* (s. 65—92, przyp. s. 169—177) dotyczą problematyki mitu w judaizmie, szczególnie w Kabale, Talmudzie oraz wpływu hellenistyczne.

Kolejne trzy studia dotyczą kilku aspektów mesjanizmu w XVII i XVIII wiecznym judaizmie. Sabbataizm, najgłośniejszy ruch mesjański w judaizmie był przedmiotem badań wielu naukowców i wydawać by się mogło, że trudno dodać do tych badań coś nowego. Jednak, jak pokazuje Liebes, nawet tacy badacze jak G. Scholem, Z. Shazar i N. Sokolow ulegli w swoich badaniach wpływom ideologii syjonistycznej. W artykułach: *Sabbatean Messianism* (s. 93—106, przyp. s. 177—182) oraz *Sabbetai Zevi's Religious Faith* (s. 107—113, przyp. s. 183) Liebes prezentuje nowe podejście do sabbataistycznego mesjanizmu i rozpatruje partykularny udział w tworzeniu sabbataistycznej doktryny mesjańskiej głównych postaci tego ruchu: Sabbataja Cwi, Natana z Gazy i Miguela Cardozo.

Ostatni artykuł *Ha-Tikkun Ha-Kelali of R. Nahman of Bratslav and Its Sabbatean Links* (s. 115—150, przyp. s. 184—210) dotyczy rabina Nachmana z Bracławia, jego podejścia do idei odkupienia, stosunku do sabbataizmu oraz rytuału *ha-tikkun ha-keleli* (naprawy ostatecznej) w kręgu jego zwolenników, w sabbataizmie i frankizmie.

Obie prezentowane książki stanowią interesujący wybór współczesnych prac dotyczących istotnych aspektów judaizmu. Są one godne polecenia tak specjalistom, jak i wszystkim zainteresowanym. Bogaty aparat krytyczny i dołączone bibliografie w znaczny sposób mogą przyczynić się do poznania zawiłych i hermetycznych zagadnień z historii judaizmu.

Kraków

MICHAŁ GALAS

HIERONIM FOKCIŃSKI SI i inni, *Propozycje konsystorialne w XVI wieku*. Omówienie — teksty polskie, Papieski Instytut Studiów Kościelnych, Rzym, ss. XVIII + 228.

Prezentowana publikacja *Propozycje konsystorialne w XVI wieku* przynosi — w pierwszej części — omówienie ostatniego etapu prac w Kurii